

"İşte Likya! / Lycia: it is here!"

III. LİKYA SEMPOZYUMU
07-10 KASIM 2005
ANTALYA

THE IIIrd SYMPOSIUM ON LYCIA
07-10 NOVEMBER 2005
ANTALYA

SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ

SYMPOSIUM PROCEEDINGS

I. Cilt / Volume I

Editörler / ***Editors***

Kayhan DÖRTLÜK
Burhan VARKIVANÇ
Tarkan KAHYA
Jacques des COURTILS
Meltem DOĞAN ALPARSLAN
Remziye BOYRAZ

Suna – İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü
Suna & İnan Kıraç Research Institute on Mediterranean Civilizations

VII-XII. Yüzyıllarda Likya'ya Arap İlgisi

Mustafa S. KÜÇÜKAŞÇI*

C. Bayburtluoğlu'na göre "Özellikle İ.S VIII. yy.'daki İstanbul'u almaya yönelik Arap akınları yöredeki yerleşimleri büyük ölçüde etkilemiş ve Abbasi ordusundaki Türk kökenli, yörede karakol olarak bırakılmış askerlerle birlikte, göçer Türk boyları Malazgirt öncesinde bile Likya'ya ulaşmışlardı"[1]. VII. yy.'da başlayan Arap-Bizans mücadelesinin -Türk hâkimiyeti öncesi- özel olarak Likya ve yakın çevresi, genel olarak da Akdeniz'de geçirmiş olduğu safha ve yansımaları bu sunumun temel hareket noktası olacaktır.

Erken dönem Arap kaynaklarından Arapların Anadolu'yu tanıdıkları, bilgilerinin çoğunu bölgede hâkimiyet kuran Fenikeliler ve Romalılar vasıtasıyla edindikleri, bundan dolayı da ayrıntılı ve kesin bilgilere sahip olmadıkları anlaşılmaktadır. Nitekim Arapların, Anadolu ile siyasî ve ticarî ilişkilerine dair haberlerin Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesinden sonra yani IV. yy.'ın ikinci yarısından itibaren artmaya başlaması bu hususu teyit etmektedir[2]. Tarihin erken dönemlerinden itibaren zaman zaman Arap Yarımadası'nın dışına göç eden Araplar yerleştikleri bölgelerde İslâmiyet sonrasında olduğu gibi önemli izler bırakmamışlardır. Arabistan'ın tarihi boyunca, çoğunlukla siyasî birlikten mahrum olması ve kabilevî geleneklerin baskın olduğu bedevî hayatın egemenliği, Arapların anayurtları dışındaki bölgeleri tanımaları ve ilişkiye geçmelerinin önünde daima bir engel olmuştur.

Arap kaynaklarında, aralarında Likya Bölgesi'nin de bulunduğu Anadolu'nun güney kıyıları için, Likya'nın yanı sıra Antalya ve Pamfilya adlarının kullanılması ve bölgenin coğrafî bütünlüğüne dair kesin bilgilerin verilmemesi dikkati çekmektedir. Coğrafî terminolojinin netleştiği IX. ve X. yy.'lardan itibaren ortaya çıkmaya başlayan Arapça tarih ve coğrafya kitaplarının özellikle İslâm ülkelerinin coğrafyası üzerinde yoğunlaşması; Anadolu'nun batısı ve Likya için gözleme dayalı bilgilerin oldukça az olması, tam olarak tanınmadığı anlaşılan bu bölgeler için eksik ve çelişkili bilgilerin verilmesi sonucunu da beraberinde getirmiştir[3].

Arap kaynaklarında Anadolu'ya Bilâdü'r-Rûm (Roma Ülkesi), Akdeniz'e ise genellikle Bahrü'r-Rûm (Roma Denizi) adı verilmiştir. Akdeniz için, kıyısında bulunan kara parçalarından mülhem olarak Bahrü'ş-Şâm, Bahrü'l-Kostantiniyye, Bahrü'l-Efrenc gibi isimler de sıkça kullanılmıştır[4]. Erken dönem Arap kaynaklarında yer alan ve daha geç döneme ait eserlere de nakledilen

* Yrd. Doç. Dr. Mustafa S. Küçükaşçı, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Göztepe, İstanbul – TÜRKİYE. E-posta: mkucukasci@marmara.edu.tr

1 Bayburtluoğlu 2004, 45.

2 Erken dönem Arap-Roma ilişkileri bk.: Shahid 1984, 17 vd.

3 Aralarında Likya'nın da yer aldığı Anadolu'nun batı yakasındaki yer adlarının başka bir yazıda ele alınması düşünüldüğü için Likya, Antalya ve Pamfilya herhangi bir elemeye tâbi tutulmadan kullanılmıştır.

4 İbnü'l-Fakih, 63, 190; Mes'ûdî, 66-68; Ebû Ubeyd el-Bekrî, II, 761; Nüveyrî, I, 231-236.

Bahrü'r-Rûm'un limanları arasında Anadolu'nun güneydeki en önemli çıkış noktası olan Mısır ile doğrudan ve İstanbul ile de en önemli bağlantı noktası olarak Antalya'nın adının kaydedilmesinden[5] Bahrü'r-Rûm terimiyle öncelikli olarak Likya sahillerinin kastedildiği anlaşılmaktadır. X. yy.'ın ilk yarısında yaşayan ve kullandığı bilgilerin kaynaklarını da zikreden İbn Rüste, Mısır'dan deniz yoluyla Likya'daki Antalya'ya, buradan da karayoluyla İstanbul'a gidildiğini kaydederken[6], aynı dönemde yaşayan İbn Havkal da Likya'dan İstanbul'a karadan sekiz, denizden ulaşmak için ise on beş günlük bir süre gerektiğini söyleyerek[7] bu hususu teyit ederler. Arapça tarih ve coğrafya kitaplarında yer alan bu vb. bilgilerden VII-XII. yy.'larda Antalya'nın donanma ihtiyaçlarının karşılandığı, sefer hazırlıklarının yapıldığı ve ticaret gemileri için antrepo (ardiye) olarak kullanılan bir mekân olduğu anlaşılmaktadır[8]. Bu tür bilgilerin geçtiği kaynaklarda Akdeniz için kullanılan Bahrü'r-Rûm tabirinin öncelikli olarak Anadolu'nun güney sahillerinin önemli bir kesimini oluşturan Likya Bölgesi'ni tanımlandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Tarihin erken dönemlerinden itibaren, denizyolları üzerinde yer alan anakara ya da adalarda bir dizi önemli deniz üssünün yanında, savaş gemileri ile korsanların ihtiyaçlarını karşılayan, ticaret gemilerine antrepo imkânı sağlayan ticaret limanları da vardı. Likya'nın bu anlamda Akdeniz'in ana rotalarının üzerinde yer alan anakaradaki limanı Antalya, ada limanı ise Kıbrıs idi. Bu limanlar Likya'nın savunulmasının yanında, Akdeniz'deki adalar, deniz üsleri ve limanların ele geçirilmesi veya savunulmasına yönelik kara ve deniz harekâtlarının en önemli parçalarını oluşturuyor[9] ve Bahrü'r-Rûm ticaretine hâkim olmanın yolu Likya ile çevresindeki limanlara sahip olmaktan geçiyordu[10]. Antikçağ'da *Mare Pamphylia* adıyla bilinen Antalya Körfezi en önemli barınak noktalarından birisi olma işlevini hiçbir zaman yitirmemişti[11].

VII. yy.'dan itibaren Likya ve yakın çevresinin Arap tüccarların dikkatini çektiği ve bunların zaman zaman yolculuklarını aşağıda ele alacağımız askerî seferlere bağlı olarak gerçekleştirdikleri görülür[12]. Erken dönem Arap kaynaklarında yer alan ve geç dönem eserlerine de zenginleştirilerek aktarılan, Antalya'nın zengin bir şehir olduğu ve ticarî hacim bakımından İstanbul'a eşdeğer olduğu[13] yolundaki bilgiler Likya'nın Arap-İslâm tüccarlarının ilgi alanında olduğunu göstermektedir. Nitekim İstanbul'a, Mısır'ın yanı sıra Emevîler döneminde Dımaşk, Abbâsîler döneminde de Bağdat'tan ulaşımın en önemli kavşak noktalarından birisi olan Likya ve yakın çevresi, aynı zamanda Anadolu platosunun daha az verimli olan bölgelerinin en önemli pazarı olmayı VII-XII. yy.'larda da sürdürmekte idi[14]. VII. yy.'ın ikinci yarısında Araplar tarafından ele geçirilen Kıbrıs ve Rodos adaları Doğu Akdeniz ve Ege ticaretine hâkim olabilmek için birer üs olarak kullanılmaktaydı[15].

İslâmiyet'in Arap Yarımadası'nda yayılmasından sonra müslüman Araplar birbirleriyle çatışma halinde olan Bizans ve Sâsânî devletlerinin ikisiyle de rakip olarak mücadeleye giriştiler. Hz. Muhammed zamanında başlayan Arap-Bizans mücadelesi Emevîler ve Abbâsîler döneminde de,

5 Mes'ûdî, 167; İbnü'l-Fakih, 190; Nüveyrî, I, 233.

6 İbn Rüste, 119.

7 İbn Havkal, 202.

8 Pryor 2004, 25-26; Fethi Osman, I, 103.

9 İbn Havkal, 190; Pryor 2004, 25-26; Fethi Osman, I, 103.

10 Heyd 2000, 129-130.

11 Ramsey 1960, 59-60; Bayburtluoğlu 2004, 43.

12 Vryonis 1971, 50.

13 Ebû Ca'fer et-Taberî, X, 117; İstahrî, 69; Yakût, I, 270.

14 İbn Havkal, 201-202; Vryonis, 14.

15 Bradford 2004, 242.

İstanbul kuşatmaları ve Bilâdü'r-Rûm'a yapılan ve Doğu Roma'ya kesin olarak üstünlük sağlamayı amaçlayan çeşitli seferlerle devam etmiş, ancak bunların hiçbirisi Araplar açısından fetihle sonuçlanmamıştır. İkinci Halife Ömer zamanında Sâsânîler'e karşı kazanılan başarılardan sonra Ön Asya ve Mısır, Bizans ile Arapların mücadele alanı haline geldi. Suriye'nin fethi ve Emevîler'in başkenti Dımaşk'a nakletmeleriyle birlikte müslüman Araplar Bizans ile sınırdaş oldular. İki devlet arasında tabii sınır haline gelen Toroslar, Araplar'ın Bilâdü'r-Rûm'da kalıcı fetihler yapabilmelerinin önünde uzun bir süre engel olarak kaldı. Araplar önce Antakya daha sonra da Tarsus'u[16] merkez edinerek daha ileri gitmenin planlarını yaparlarken, Bizans Devleti bu şehirleri tekrar ele geçirerek Arap ilerlemesini durdurmayı planlıyor ve başta Likya olmak üzere Batı Anadolu'nun da Araplar tarafından fethedilmesini önlemeye çalışıyordu[17]. Önemli reformların yapıldığı Herakleios döneminde (610-641) Anadolu'nun güney sahilleri ve adaları Arap taarruzundan korumak için "Caravisionorum" adı verilen deniz *themas*ı kuruldu[18]. Diğer yandan her iki devletin hükümdarlarının Toros sınırını muhafaza etmek ve sahip oldukları coğrafyadan rakiplerini uzaklaştırmak istediklerine, karşılıklı akınlarla yeni arazi ilhakını (sınır bölgesinde yer alan şehir ve kaleler hariç) değil, yalnız ganimet ve yağmayı düşündüklerine birçok münferit vak'ada takındıkları tavır tanıklık etmektedir[19]. Bu tavır özellikle Likya'nın da içerisinde yer aldığı Anadolu'nun batı yakasını özellikle karadan uzunca bir süre Arap tehdidinden korumuştur. Bu bakımdan Likya ve çevresine karadan Anadolu'nun diğer bölgelerine olduğu kadar büyük Arap akınları olmamıştır. Abbasîler'in iktidara gelmeleriyle birlikte o zamana kadar gönüllü olan "müdafaa entitüsyonu"[20] planlı olarak organize edildi ve Bizans sınır *thema*larına tekabül eden hudut eyaletleri tahkim edilmeye başlanıldı. Ortaçağ'da Arap-Bizans mücadelesinin en önemli veçhesini fethedilen yerlerin elde tutulması oluşturuyordu. Diğer taraftan ganimet ve yıpratma amaçlı "sâife"[21] seferlerine devam ediliyor ve nihai hedef olan İstanbul'u ele geçirme hedefleniyordu[22].

Emevîler ve Abbâsîler döneminde el-Cezîre merkezli düzenlenen bu seferler, Emevîler döneminde başkent Dımaşk, Abbâsîler'de ise başkent Bağdat harekât üssü alınarak yapılıyor ve genellikle Nisan veya Mayıs aylarında 30 veya 60 gün sonra aynı merkeze geri dönmek üzere Likya Bölgesi ve çevresini de içine alan sahil şeridi ve iç kesimlerden, iki koldan (sağ ve sol) iki ayrı güzergâh üzerinden düzenleniyordu[23]. Bununla birlikte bu seferlerin çok kere yönünün

16 İbnü'l-Fakih, 162-163.

17 Konyalı, Alanya ile yakın çevresinde yer alan ve Türkler tarafından fethedilen kalelerin Araplar'ın Bizans sınırına yerleştikten ve Akdeniz'de Bizans-Arap mücadelesi başladıktan sonra inşa edildiği veya tahkim edildiği görüşündedir, bk.: Konyalı 1949, 39.

18 Vasiliev 1943, 288.

19 Mantran 1981, 108; Honigman 1970, 36 vd.

20 Honigman 1970, 39.

21 Yaz aylarında yapılan akınlar anlamına gelen ve İslâmiyet öncesi dönemde Araplar'ın yaz aylarında gerçekleştirdikleri ticârî seferleri için de kullanılan bir kavram olan "sâife", İslâmiyet sonrası dönemde Rûmlarla yapılan her türlü mücadele veya akınları kapsayan bir anlam taşır. Bilâdü'r-Rûm'un iklim şartlarıyla da bağlantılı olan ve genellikle yaz aylarında her yıl düzenli olarak tertip edilen sâife seferlerinin, düşmanı sınırdan uzak tutmak, yıpratmak ve ganimet almak gibi amaçlarının olduğu Arap kaynaklarının ortak görüşüdür. bk.: İbn Kesîr, VII, 163; Küçükaşcı 2002, 15 vd. Anadolu'ya küçük kuvvetlerle ve devamlı olarak düzenlenen sâife seferlerini bölgenin tarihî coğrafyası açısından değerlendiren Yınanç şu görüşleri ileri sürer: "*Eski Yunan devrinde pek ma'mûr olan ve bilhasa Roma zamanında pek kalabalık bir nüfusa malik olan Anadolu kıtasının hakiki haraplığının ve nüfussuz kalmasının belli başlı sebeplerinden biri de bu gazalardır. Anadolu'nun her tarafında gördüğümüz harabelerin ve höyüklerin çoğu bu asırlarda müslüman gâziler tarafından tahrib edilen şehir, kasaba ve şatoların enkazıdır*", Yınanç 1944, 21.

22 bk.: İbn Hurdazbih 1967, 253 vd.

23 el-Cezîre bölgesi mihver noktası olmak üzere "es-sâifetü'l-yümnâ" veya "es-sâifetül kübrâ" ve "es-sâifetü'l-yüsrâ" veya "es-sâifetü's-suğrâ" tabirleri kullanılmıştır. Burada sağ taraf anlamına gelen "yümnâ" ile Bilâdü'r-Rûm'un iç kısımları; sol taraf anlamına gelen "yüsrâ" ile Toroslor'ın aşağısında kalan sahil kısım kastedilmiştir, Blankinship 1994, 203; Küçükaşcı 2002, 21-22; İ. A. el-Adevî, 208.

veya hangi yerleşim birimine yönelik olduğunun zikredilmemiş olması bunların ne kadarının doğrudan Likya Bölgesi'yle ilgili olduğu konusunu müphem hale getirmektedir. Ancak özellikle deniz seferlerinin Kıbrıs ve Antalya limanlarıyla doğrudan ilgili olduğu ve bunların bazen Likya sahillerinde karadan sefere çıkan birliklerle birleştikleri görülmektedir[24]. İbn Rüste, Antalya'ya deniz yoluyla ulaşanların, ticarî veya askerî amaçlı olarak karayoluyla İstanbul'a gittiklerini ve bu Likya limanının önemli bir kavşak noktası olduğunu kaydeder[25]. Diğer taraftan Likya'nın merkezde yer aldığı sahil kesimi yaz seferlerinin yanında bölgeyi bir mücadele alanı haline getiren Arap korsanlar tarafından da yıpratılıyordu. Anadolu'ya sefere çıkan Arap orduları kışı burada geçirmek zorunda kaldıkları zaman iklimi daha mutedil olan Batı Anadolu'ya gidiyorlar[26] ve donanmalarından destek alarak Pamfilya ve İsauria sahilleri boyunca ilerleyerek Göksu Vadisi yoluyla Pisidya ve Frigya bölgelerine ulaşabiliyorlardı[27]. Emevî Halifesi Süleyman b. Abdülmelik zamanında 716-717'de gerçekleştirilen İstanbul kuşatmasının ön hazırlıkları Likya'da yapılmış, Bizanslılar bu hazırlıkları ihlâl etmek ve önlemek için bazı tedbirler almışlardı. Bütün bunlara rağmen Likya'daki hazırlıklar herhangi bir sekteye uğramadan tamamlanmış ve İstanbul kuşatması için Sardes ve Bergama üzerinden sefere çıkılmıştı[28].

Muâviye b. Ebû Süfyan Suriye valiliği sırasında Doğu Akdeniz'e hâkim olmak için donanmanın oluşturulması ve deniz seferlerine başlamak gerektiğini düşünerek çeşitli faaliyetlere girişti ve bu faaliyetler ilk olarak Likya'nın ada limanları üzerinde yoğunlaştı[29]. Üçüncü Halife Osman zamanında Abdullah b. Sa'd 200 gemilik bir Mısır donanması ile Likya sahillerinde Finike açıklarında Herakleios'un torunu II. Konstans'ın kumandası altındaki 500 parçadan oluşan Bizans donanmasıyla karşılaştı. Likya'daki Finike'de savaş hazırlıkları yapıldığı[30] ve gemi direkleri üretildiği[31] için "Zâtü's-savâri"[32] adı verilen bu savaşta Arap donanması Doğu Roma donanmasına üstünlük sağlayarak ilk büyük deniz zaferini elde etti ve Bizans'ın Doğu Akdeniz'deki hâkimiyetine son verdi[33]. Doğu Akdeniz'deki hâkimiyetin kaybedilmesi ve önemli bir eyalet olan Mısır'ın elden çıkması Bizans Devleti'nin sürekli savunmada kalması anlamına geliyor ve Batı Anadolu ile Likya'nın elde tutulabilmesi için daha iyi savunma stratejileri geliştirilmesini gerektiriyordu[34]. VII. ve VIII. yy. Bizans tarihi için mühim bir eser yazmış olan Theophanes[35] bu yenilgiyi Suriye'nin Bizans hâkimiyetinden çıkmasına sebep olan Yermük Savaşı'na (20 Ağustos 636) benzeterek önemine işaret eder[36]. Araplar'ın Likya'da ilk defa bu savaş sırasında görülmüş olması muhtemeldir. Nitekim 655 yılının baharında Ebu'l-A'ver komutasındaki donanma birliği gemicilikte kullanılan servilerin tedarik edildiği Fenike'ye gitmiş ve Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh kumandasındaki

24 Ebû Ca'fer et-Taberî, VII, 40, 67; VII, 86; Ya'kubî, II, 300, 315, 328-329; Agapios el-Menbicî, 67, 71.

25 İbn Rüste, 119.

26 Anadolu'ya yönelik gerçekleştirilen kış seferlerine "şitâiye" adı verilir.

27 Uçar 1990, 62.

28 Agapios el-Menbicî, 83-84.

29 Fethi Osman, I, 207.

30 Pryor 2004, 25-26; Fethi Osman, I, 103.

31 Canard 1956, 217.

32 Zâtü's-savâri savaşının 652 veya 655 yıllarından hangisinde gerçekleştiği hususu Arap kaynaklarında tartışmalıdır. Yapılan araştırmalar sonucunda Theophanes'un verdiği 655 tarihinde fikir birliği oluşmuştur, bk.: Canard 1956, 236; Avcı 2003, 61-62.

33 Ebû Ca'fer et-Taberî, IV, 288-292; Fethi Osman, I, 327-329.

34 Bradford 2004, 242.

35 Theophanes için bk.: Avcı 2003, 7.

36 bk.: Theophanes'dan aktaran Canard 1956, 236.

donanma daha sonra bu birliğe katılmıştı[37]. Savaştan sonra Arap askerlerinin Fenike'ye girerek burayı tahrip ettiklerini Melkî piskoposu Agapios el-Menbicî *Kitâbü'l-'Unvân* adlı Arapça eserinde kaydeder[38].

Muâviye b. Ebû Süfyan, Emevî tahtına çıkınca, Bizans Devleti'ne karşı iç ihtilaflar sebebiyle kesintiye uğrayan seferleri yeniden başlatarak 663'ten itibaren yedi yıllık bir süreçte Anadolu'ya yönelik akınların yeniden hız kazanmasını sağladı ve Akdeniz'de Bizans'a karşı sağlanan başarı sırasıyla Kıbrıs, Rodos, Kos ve Sakız adalarının ele geçirilmesiyle pekiştirildi[39]. 672 yılının sonunda Muaviye Anadolu'nun batı sahillerine bir donanma sevk etti ve bu kuvvetler ikiye ayrılarak İzmir ve Likya sahillerinde demirledi. Bu karadan ve denizden işbirliğiyle Bizans'a karşı gerçekleştirilecek planlı ve uzun vadeli bir askerî harekâtın ilk adımlarından birisiydi[40]. Agapios el-Menbicî'ye göre 673 veya 674'de Araplar Likya'ya yönelik bir deniz seferine çıkmışlar, karada yapılan şiddetli çatışmalarda 30000 kadar zayiat veren Arap ordusundan sağ kalanlar kaçarak kurtulma yolunu seçmişler ve denizin ortasında kalan donanma bir Rum gemisi tarafından ilk defa kullanılan Rum Ateşi'yle yakılmıştı[41]. Diğer Arap kaynaklarında bu mücadeleyle ilgili olarak bu kadar ayrıntılı bilgi yoktur ve sadece Bizans donanmasının galip geldiği kaydedilmekle yetinilmiştir[42].

678'de İstanbul'u kuşatan Araplar'ın başarısız olup geri çekildikleri esnada donanmanın, Pamfilya sahilinde tutulduğu fırtına sonucunda ağır kayıplar vermesi, Anadolu içerisindeki başarısızlıklar ve Muaviye b. Ebû Süfyan'ın ölümünden sonra başlayan ve uzunca bir süre Emevîleri meşgul eden iç karışıklıklar Bizans-Arap antlaşmasını gündeme getirdi[43]. Emevî Halifesi Abdülmelik b. Mervan'ın Bizans ile yaptığı antlaşma Likya'nın Akdeniz'deki en önemli stratejik merkezlerinden birisi olan ve daha önce Bizans'ın elinden çıkmış olan Kıbrıs'ın gelirlerini iki tarafın paylaşmasını sağladı[44]. Bundan sonra Kıbrıs birkaç yüzyıl Bizans ve Araplar'ın müşterek hâkimiyetinde (Kondominium) kaldı[45]. Ancak bu antlaşma Bizans'ın Arap tehditlerine karşı bir süre rahatlamasını sağlayarak sadece büyük akınları önlemiş; özellikle de denizden Likya ve çevresine yönelik seferler devam etmişti. Arap korsan filolarının en büyük hareket alanı Likya kıyılarıyla Kıbrıs ve Girit adaları etrafında gelişiyor ve mücadelenin bir sonraki ve nihai adımını İstanbul oluşturuyordu[46]. Likya'nın yanı sıra Kıbrıs ve diğer adalara hâkim olma mücadelesinin yapıldığı korsan mücadelelerinde bölgenin ciddi tahribat gördüğü anlaşılmaktadır[47].

Emevîler, VIII. yy.'ın başından itibaren Toros ve Amanos dağlarında yaşayan ve Arap kaynaklarında "Cerâcime" adıyla anılan Hıristiyan topluluğun Bizans ile işbirliğini sağlamaya, Bizanslılar ise Anadolu'nun savunmasında "tunçtan bir duvar"[48] ördüklerini belirtikleri ve "Mardaites" adı verdikleri bu topluluğun Araplar'ın hizmetine girmesini önlemeye yönelik politikalar

37 E. W. Brooks'tan aktaran Uçar 1990, 75.

38 bk.: Canard 1956, 216-217.

39 Ahmed b. Yahyâ el-Belâzûrî, 218-220, 337-339; İstahrî, 69; Agapios el-Menbicî, 55-58.

40 y.dn. 37, 83.

41 Agapios el-Menbicî, 72. Bu sefer ve tartışmalar için ayrıca bk.: Canard 1956, 224.

42 Halife b. Hayât, 169; Ya'kubî, II, 240; Ebû Ca'fer et-Taberî, V, 309.

43 Ostrogorsky 1991, 116. Araplar ile Bizans arasındaki antlaşmalar ve iki taraf arasındaki görüşmelerin başlangıcı ve genel seyri için bk.: Ahmed b. Yahyâ el-Belâzûrî, 219-220; Avcı 2003, 71 vd.

44 Agapios el-Menbicî, 78; İbn Havkal, 203-204; Ya'kubî, II, 269; Ebû Ca'fer et-Taberî, VI, 50.

45 Fethi Osman, I, 361; Ostrogorsky 1991, 121.

46 bk.: Bradford 2004, 242; Blankinship 1994, 25-26.

47 910 veya 911'de Antalya korsanlarının Askalan yanında ele geçirdikleri geminin esirlerini Antalya üzerinden İstanbul'a gönderdikleri kaydedilir, İbn Rüste, 119; Honigman 1970, 38.

48 Vasiliev 1943, 273.

geliştirmeye başladılar[49]. Likya ve çevresine yönelik Arap akınlarını önlemek için ilk Anadolu seferlerinde Bizans'ın sınır muhafızlığını üstlenen ve denizci özellikleri olan bu Hıristiyan topluluk, Mesleme b. Abdülmelik'in onları yerlerinden püskürtmesi üzerine[50], Bizans hükümeti tarafından devlet arazisine davet edilerek Antalya merkezli olarak Likya ve çevresine yerleştirildiler. Onların buraya yerleştirilmeleri bir süre Arap korsanlarının Likya ve çevresine yönelik tehditlerini önledi[51]. Merdaîler Likya'yı Arap korsanlarına karşı savundukları gibi, bazen de Arap korsanlarına yönelik karşı harekât gerçekleştiriyorlardı[52]. Buna mukabil Merdaîler'in Arap sınırından uzaklaştırılması Araplar'ın yeni ele geçirdikleri Bizans topraklarında kalıcı olmalarına ve Anadolu'nun içlerine sızmalarına zemin hazırladı[53].

Abbâsî Halifesi Harûnürreşîd, Bizans'a karşı karadan ve denizden gerçekleşen mücadeleleri Araplar'ın lehine döndürmek için çeşitli tedbirler aldı ve özellikle donanmanın geliştirilmesine büyük önem verdi[54]. Yapılan çalışmalar neticesinde güçlendirilen Abbâsî donanması 790 yılında Humeyd b. Ma'yûf kumandasında Kıbrıs ve Girit'i vurdu ve Antalya açıklarında karşılaşılan Bizans donanması mağlup edilerek kumandanı esir alındı[55]. 802'de Likya ve Karya Abbâsîler tarafından ele geçirildi[56]. I. Nikephoros'un iktidarının (802-811) altıncı yılında Myra'nın Abbâsiler tarafından ele geçirilmesi[57], Harûnürreşîd döneminde Likya'nın Arap seferleriyle sıkça karşılaştığının diğer bir işaretidir. Bu dönemde aralarında Likya ve yakın çevresinin yer aldığı Anadolu'nun çeşitli yerlerinde gerçekleştirilen karşılıklı esir değişimi, Bizans-Arap mücadelesinin kapsamının ne kadar geniş olduğunu göstermektedir[58]. 860'ta Fazl b. Kârin 20 parçadan oluşan deniz kuvvetiyle Antalya limanına gelerek burayı ele geçirdi. Ancak bir rivayete göre olay Antakya'da geçmiştir[59]. Vasiliev olayın Antakya'da değil, Likya Bölgesi'nde, Antalya'da geçtiğini Bizans kaynaklarıyla da karşılaştırarak tespit etmiştir[60]. Yine Taberî'de yer alan diğer bir haberden Likya'nın 904 yılında bir defa daha Arap akınına uğramış olduğu anlaşılmaktadır[61]. Ostrogorsky bu haberin Selanik ile Antalya'nın birbirine karıştırıldığı için doğru olmadığı görüşünü ileri sürerken[62], Tedmûrî bu haberin Zehebî'de Antakya şeklinde yer aldığını, ancak Antakya'nın o dönemde Abbâsîler'in kontrolünde olduğu için bu yıl Tarsus'a yerleştirilmiş olan Arap birliğinin Antalya'yı ele geçirerek pek çok ganimet elde etmiş olduğunu belirterek[63] bu rivayeti tashih etmektedir[64]. X. yy.'dan itibaren Anadolu'ya yönelik Arap akınları kesintiye uğramışsa da, Bilâdü'r-Rûm'un çeşitli bölgeleri

[49] Ahmed b. Yahyâ el-Belâzûrî, 228 vd.; Yakût, II, 123; Fayda 1993, *el-Ebnâ* olarak nitelendirilen, Farslı oldukları sanılan "âsi, dinsiz ve eşkıya" olarak nitelendirilen bu topluluğa *Esâvira*, *Hazârime* ve *Ahraroğulları* gibi adlar veriliyordu. Runciman 1989, I, 16; Vasiliev 1943, 273; Honigman 1970, 38; Kaegi 1993, 255-256.

[50] Halife b. Hayât, 234; Ebû Ca'fer et-Taberî, VI, 429.

[51] Ostrogorsky 1991, 123; Vryonis 1971, 3-4, 49.

[52] İbn Rûsteh, 119; Honigman 1970, 38.

[53] Vasiliev 1943, 273.

[54] Antalya'ya iki saat uzaklıkta bulunan Zeytin Adası'nın eskiden Harûnürreşîd'in adıyla anıldığı ve bu dönemde bu adanın donanmanın hazırlanması için kullanıldığı kaydedilmektedir, bk.: Erten 1338-40, 41.

[55] Bozkurt 1997.

[56] Likya ve Karya 862'de Bizans Devleti tarafından geri alındı bk.: Mete 2005.

[57] Texier 1990, III, 417.

[58] Mes'ûdî, 176-182.

[59] Ebû Ca'fer et-Taberî, IX, 219; İbnü'l-Esîr, VII, 533.

[60] Vasiliev - el-Arab, 215-216.

[61] Ebû Ca'fer et-Taberî, X, 117.

[62] Ostrogorsky 1991, 240.

[63] Zehebî, XXII, 6; Ahmet Cevdet Paşa, II, 120.

[64] Zehebî, XXII, 7 dn. 7.

yanında Likya'ya yönelik olarak sâife seferleri devam etmiştir. Zira bu yüzyılın başında Araplar sadece Akdeniz'e değil etrafı Bizans topraklarıyla çevrili olan Ege Denizi'ne de hâkim idiler.

Bununla birlikte X. yy.'da Bizans Devleti Arap hâkimiyetinin Likya ve çevresindeki etkisini ortadan kaldırmak amacıyla Antalya'yı tahkim etmek suretiyle donanma gücünü artırmak gibi çeşitli tedbirler aldı[65]. Bu tedbirlerin sonucu Bizanslıların Doğu Akdeniz ve Ege'de kazandıkları başarılar Likya'nın Arap akınları ve korsanlarının baskısından bir süre emin olmasını sağladı. X. yy.'ın ortalarında iyice güçlenen Bizans orduları 964'te Kıbrıs'ı ele geçirerek deniz hâkimiyetini sağladıktan sonra[66] Anadolu'da kaybettikleri toprakların önemli bir kısmını geri alarak 975'de Suriye'ye girdi. Bizans Devleti'nin 1001'de Mısır Fâtımî Devleti'yle imzaladığı barış antlaşmasıyla birlikte Likya, 1034'de Myra'nın Araplar tarafından zapt edilerek surlarının yıkılması istisna edilirse[67], uzunca bir süre Arap ilgisinden uzak kaldı[68].

VII.-XII. yy.'lar arasında süren Arap akınları Likya'nın Arap hâkimiyetine girmesini temin edememişti. Bizanslılar, Doğu Roma'nın kalbi olan İstanbul'un korunabilmesi için Araplara yönelik bazı savunma tedbirleri aldılar. Bu bağlamda Karya, Likya ve Pamfilya, İstanbul'un deniz tarafından muhafazasını üstleniyordu[69]. Hz. Muhammed'in sağlığında başlayan İslâm-Bizans mücadelesinin kapsamını ve Likya'nın da yer aldığı Batı Anadolu'nun Roma dünyası bakımından önemini J. Ash'ın şu tespitleri teyit etmektedir: "*Doğu Roma'nın Avrupa uygarlığının yazgısı ve karakterine katkısı çok büyüktür. Onlar olmasaydı Batı hiç var olmayabilirdi. Bizans geç Antik Dönem ile Modern Çağ'ın başlangıcı arasında bir bağ ve VII.-XI. yy.'larda Araplar'a, XI-XIV. yy.'larda ise Türkler'e karşı Avrupa'nın doğusuna kalkan olmuş bir güçtür*"[70]. VII-XII. yy.'larda Araplar tarafından gerçekleştirilen seferler, Likya'nın da içerisinde bulunduğu Batı Anadolu'nun fethini mümkün kılmamış, ancak Bizans'ın Arap-İslâm dünyasına karşı zayıflamasını hızlandıran bir faktör olmuş ve Araplar Bizans'ın yıkılışının ön hazırlığını yaparak, daha sonra bunu gerçekleştirecek olanların işlerini kolaylaştırmışlardı[71].

[65] Ostrogorsky 1991, 240.

[66] Yahya b. Saîd el-Antakî, 106.

[67] Mikhail Psellos, 55 (I. Demirkent'in notu).

[68] Demirkent 1992, 236.

[69] Levick 1967, 176.

[70] Ash 1995, XI.

[71] Vryonis 1971, 68, 356.

Bibliyografya

Agapios el-Menbicî — Agapios el-Menbicî, el-Müntehab min tarîhi'l-Menbicî. Ö. Abdüsselâm Tedmürî (yay.) (1986).

Ahmed b. Yahyâ el-Belâzürî — Ahmed b. Yahyâ el-Belâzürî, Fütûhu'l-büldân. M. Fayda (çev.) (2002).

Ahmed Cevdet Paşa — Ahmet Cevdet Paşa, Kısas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ, I-II (1986).

Ash 1995 — J. Ash, A Byzantine Journey (1995).

Bayburtluoğlu 2004 — C. Bayburtluoğlu, Lykia (2004).

Avcı 2003 — C. Avcı, İslâm Bizans İlişkileri (2003).

Blankinship 1994 — K. H. Blankinship, The End of the Jihad State: The Reign of Hishām Ibn 'Abd al-Malik and the Collapse of the Umayyads (1994).

Bozkurt 1997 — N. Bozkurt, "Harûnürreşîd", DİA XVI (1997) 259.

Bradford 2004 — E. Bradford, Akdeniz Bir Denizin Portresi. A. Fethi (çev.) (2004).

Canard 1956 — M. Canard, "Tarih ve Efsaneye Göre Arapların İstanbul Seferleri". İ. H. Danişmend (çev.) İstanbul Enstitüsü Dergisi 2, 1956, 213-259.

Demirkent 1992 — I. Demirkent, "Bizans", DİA VI (1992) 230-244.

Ebû Ca'fer et-Taberî — Ebû Ca'fer et-Taberî, Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk. M. Ebu'l-Fazl İbrahim (yay.) Beyrut ts.

Ebû Ubeyd el-Bekrî — Ebû Ubeyd el-Bekrî, Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-Memâlik. A. P. van Leeuven - A. Fere (yay.) I-II (1992).

Erten 1338-40 — S. F. Erten, Antalya Livası Tarihi (1338-40).

Fayda 1993 — M. Fayda, "Cerâcime", DİA VII (1993) 389-390.

M. Fethi Osman — M. Fethi Osman, el-Hudûdu'l-İslâmiyye el-Bîzantiyye beyne'l-İhtikâki'l-Harbî ve'l-İttisâli'l-Hadarî, I-III (1966).

Halife b. Hayyât — Halife b. Hayyât, et-Târîh (Süheyl Zekkâr (yay.) (1967-68).

Heyd 2000 — W. Heyd, Yakın-Doğu Ticaret Tarihi. E. Z. Karal (çev.) (2000).

Honigmann 1970 — E. Honigmann, Bizans Devletinin Doğu Sınırı. Fiket Işıltan (çev.) (1970).

İ. A. el-Adevî — İ. A. el-Adevî, ed-Devletü'l-İslâmiyye ve'l-İmbarâtûrriyetü'r-Rûm (1958).

İbn Havkal — İbn Havkal, Kitâbü Sûreti'l-arz. J. H. Kramers (yay.) (1938-39).

İbn Hurdazbih — İbn Hurdazbih, el-Mesâlik ve'l-memâlik. M. J. de Goeje (yay.) (1967).

İbn Kesîr — İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-nihâye (1988).

İbnü'l-Esîr — İbnü'l-Esîr, el-Kâmil fi't-tarîh. C. J. Tornberg (yay.) (1979).

İbnü'l-Fakih — İbnü'l-Fakih, Kitâbü'l-büldân. Yusuf el-Hâdî (yay.) (1996).

İbn Rüste — İbn Rüste, Kitâbü A'lâku'n-nefise. M. J. de Goeje (yay.) (1967).

İstahrî — İstahrî, Mesâlikü'l-memâlik. M. J. de Goeje (yay.) Beyrut ts.

Kaegi 1993 — W. E. Kaegi, Byzantium and the Early Islamic Conquests (1993).

Konyalı 1949 — İ. H. Konyalı, Alanya (Alâiyye) (1949).

Kudâme b. Ca'fer — Kudâme b. Ca'fer, el-Harâc ve Sinâa'tü'l-kitâbe. (M. H. ez-Zebîdî) (1981).

Küçükaşçı 2002 — M. S. Küçükaşcı, "Anadolu'da Arap-Bizans Mücadelesi ve "Sâife" Seferleri", Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi 2 (2002) 9-30.

Levick 1967 — B. Levick, Roman Colonies in Southern Asia Minor (1967).

Mantran 1981 — R. Mantran, İslâmın Yayılış Tarihi (VII-XI. yüzyıllar). İ. Kayaoğlu (çev.) (1981).

Mes'ûdî — Mes'ûdî, et-Tenbîh ve'l-İşrâf . M. J. de Goeje (yay.) (1981).

Mete 2005 — Z. Mete, "Muğla", DİA XXX (2005) 377.

Mikhail Psellos — Mikhail Psellos, Mikhail Psellos'un Kronographia'sı. I. Demirkent (çev.) (1992).

Nüveyrî — Nüveyrî, Nihâyetü'l-ereb fi Fünûni'l-edeb, I-XVIII Kahire ts.

Ostrogorsky 1991 — G. Ostrogorsky, Bizans Devleti Tarihi. F. Işıltan (çev.) (1991).

Pryor 2004 — J. H. Pryor, Akdeniz'de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş Araplar, Bizanslılar, Batılılar ve Türkler. F. Tayanç - T. Tayanç (çev.) (2004).

Ramsay 1960 — W. M. Ramsay, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası. M. Pektaş (çev.) (1960).

Runciman 1989 — S. Runciman, Haçlı Seferleri Tarihi. F. Işıltan (çev.) (1989).

Shahid 1984 — I. Shahid, Rome and the Arabs: A Prolegomenon to the Study of Byzantium and the Arabs (1984).

Texier 1990 — C. Texier, Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi. I-III. A. Suat (çev.) (2002).

Uçar 1990 — Ş. Uçar, Anadolu'da İslam-Bizans Mücadelesi (1990).

Vasiliev 1943 — A. Vasiliev, Bizans İmparatorluğu Tarihi. A. Müfid Mansel (çev.) (1943).

Vasiliev - el-Arab — Alexander Vasiliev, el-Arab ve'r-Rûm. M. Abdülhâdî Şa'îra-F. Haseneyn Ali (çev.) Beyrut ts.

Vryonis 1971 — S. Vryonis, The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Proces os Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century (1971).

Yahya b. Saîd el-Antakî — Yahya b. Saîd el-Antakî, Târîhu'l-Antâkî. Ö. Abdüsselâm Tedmürî (yay.) (1990).

Ya'kûbî — Ya'kûbî, Târîhu'l-Ya'kûbî. M. Th. Houtsma (yay.) Beyrut ts.

Yakût el-Hamevî — Yakût el-Hamevî, Mu'cemü'l-büldân, I-V Beyrut ts.

Yınanç 1944 — M. H. Yınanç, Türkiye Tarihi Selçuklular Devri (1944).

Zehebî — Zehebî, Târîhu'l-İslâm. Ö. Abdüsselâm Tedmürî (yay.) XXII (1991).